

schikking stellen, de landgewesten hadden geen lust, ondanks alle aandrang, hun part in de subsidies voor de admiraliteiten op te brengen en de admiraliteiten misten het vermogen nieuwe oorlogsschepen uit te rusten ter vervanging van de 24 schepen die verloren waren gegaan (338, 355). De deliberaties over een Compagnie van Assurantie en een College van Superintendentie liepen vooral door onwil van de zeesteden dood, de acceptatie van de stedelijke directies vloeide primair uit machteloosheid voort en de uitrusting van enige convooischepen voor de grote visserij ging met veel trammelant gepaard. Telkens blijkt dat de Staten van Holland in deze jaren erg weinig daadkracht aan de dag legden.

Terwijl de Staten van Holland bij de zeezaken een grote mate van eensgezindheid ten toon spreidden en bij de fiscale zaken, zoals het aanpassen van de cohieren voor de verponding, steeds wisselende verhoudingen te zien gaven, lag de situatie bij de vredesonderhandelingen geheel anders. De leden stonden hierbij als kemphanen tegenover elkaar, zodat er twee facties zijn te onderscheiden, met een matigende en weifelende groep ertussen. De edelen, Dordrecht, Delft, Amsterdam en Rotterdam vormden de duiven, Haarlem, Leiden, Gouda en Alkmaar de haviken (Delft en Alkmaar verwisselden in 1632 van positie) en de overige steden een midden-groep. Vrijwel alle problemen hingen met de hamvraag van oorlog of vrede samen of werden ermee in verband gebracht: de staatsmacht, de regering, de godsdienst, de financiën, de versterking van leger en vloot en de buitenlandse politiek. De godsdienstige tweespalt tussen de duiven met hun remonstrantse sympathieën en de haviken met hun heftige contra-remonstrantse gevoelens kon daarbij hoog oplopen; de eigenmachtige terugkeer van Hugo de Groot naar Holland fungeerde als lakmoesproef, die de besluitvorming in de Staten van Holland langdurig lamlegde. De economische tegenstellingen daarentegen lijken slechts een ondergeschikte rol te hebben gespeeld; deze komen althans in de notulen nauwelijks ter sprake. Toch konden in Holland zelfs de minst tot vrede geneigde steden nog vrij eenvoudig over de streep worden getrokken. Dat de vredesonderhandelingen met een grote deputatie uit de Zuidelijke Nederlanden maand in maand uit moesten worden verschoven lag dan ook primair aan Zeeland, Friesland en Stad en Lande, die de besluitvorming ter Staten-Generaal eindeloos ophiielden. De voorstelling van J. I. Israel dat deze provincies vrij snel accoord gingen en het probleem bij Holland lag lijkt mij daarom enigszins misleidend (*BMGN*, 94 (1979) 56). Het is tekenend voor de verhoudingen in deze tijd dat het machtige Holland zich zo'n behandeling nogal gelaten liet welgevalen. Men kijkt met spanning uit naar het vervolg. Een betere aanbeveling van deze belangrijke en belangwekkende bronnenuitgave, waaruit de zorgvuldige bewerkster vrijwel alle drukfouten heeft verwijderd en waaraan zij zowel een degelijk verwijssysteem als een goede index heeft toegevoegd, lijkt mij nauwelijks denkbaar.

G. de Bruin

J. van den Broeck, *Promenade in de pruikenljd. De Zuidelijke Nederlanden mei een maat Madrid, een wasem Wenen en een part Parijs, 1700-1795* (Antwerpen: Icarus, 1995, 311 blz., ISBN 90 02 19906 6).

Deze wandeling doorheen de achttiende eeuw bestaat uit een tachtigtal losse verhalen met uiteenlopende informatie over zowel relevante anekdotes als gegevens uit de algemene geschiedenis. Een greep uit het aanbod: de Franse galanterie bij de veldslag van Fontenoy (1745); de verlostang van arts Jan Palfijn; de roversbende van Jan de Lichte; de amoureuze belangstelling van veldheer Maurits van Saksen en het arbeidsritme van Jozef II tijdens zijn bezoek aan de Nederlanden. Het enige verband tussen deze korte en elk op zich lezenswaardige teksten is

de eenheid van tijd (de achttiende eeuw) en van plaats (de Zuidelijke Nederlanden). Daarnaast ordende de auteur zijn materiaal in drie grote delen volgens de gebruikelijk chronologische indeling van dit tijdvak.

Het eerste deel over de periode 1700-1740 heeft als titel 'contact' verwijzend naar de stroeve kennismaking met de Oostenrijkse Habsburgers. Na drie korte teksten over respectievelijk de muntschouwburg in Brussel, rederijker Michiel de Swaen en de beiaard als lokaal instrument volgt informatie over de Spaanse Successieoorlog als overgang naar de Oostenrijkse Nederlanden. Daarna gaat de auteur dieper in op de slag bij Ramillies (1706) en geeft hij enige informatie over het barrièretraktaat en de onthoofding van zondebok Anneessens. Verder neemt de lezer meer over onder andere de adel, de armoede en de bals in deze tijd met daarnaast biografische gegevens over kunstschilder Weyerman en beeldhouwer Delvaux. Tenslotte krijgt hij een rake verklaring van het kortstondig succes van de Oostendse compagnie en uitleg over het vrouwelijk gezelschap van Voltaire in Brussel.

Het tweede deel over de regeringsperiode van Maria-Theresia (1740-1780) bevat zes thematische onderdelen. De titel 'consensus' verwijst naar de economische en maatschappelijke bloeitijd, die volgde na de Oostenrijkse Successieoorlog. Na leuke details over de ontvangst van Lodewijk XV te Gent, volgen een schets van de politiek van Maria-Theresia en een uitvoerig portret van landvoogd Karel van Lotharingen. Het deel over de economie handelt over de Doornikse porselein, het water- en wegnnet, het stadsverkeer, de stadsverontreiniging en veeziekte. Het eindigt met een interessante bijdrage over de handel met de opstandige Engelse koloniën in Amerika. Inzake onderwijs komen de viering van de universitaire primussen, de opheffing van de jezuïetenorde en het middelbaar onderwijs aan bod. De ontwikkelingen in de rechterlijke wereld worden geïllustreerd met de reacties van de overheid op de toenemende criminaliteit en armoede en de wijzigende houding tegenover de doodstraf. Na uitleg over het verschil tussen geneesheer en barbier-chirurgijn volgen details over de koorts als ziekte en de bestrijding van de pokken. Uiteenlopende facetten van het culturele leven worden belicht door middel van korte portretten van de toneelspelers Favart en D'Hannetaire, de musici Pieter van Maldere, Ignaz Vitzthumb en Grétry en schilder Verhaghen. Tenslotte is aandacht voor de perikelen rond het ruitersstandbeeld van Karel van Lotharingen, het Brusselse stadsbeeld en het dragen van pruiken.

Het derde deel over de woelige jaren 1780-1795 kreeg als suggestieve titel 'confrontatie' mee. Het opent met een goede typering van de werkijver van Jozef II. De bijdrage over de kerk en het kerkvolk is oppervlakkig, terwijl de opheffing van enkele kloosterorden beter uit de verf komt. Voor de behandeling van de thema's jeugdcriminaliteit, de prostitutie en de slavenhandel wordt het chronologisch kader verlaten. Hetzelfde geldt voor de beschrijving van de wantoestanden in het leger en de desertie. Prins Charles Joseph de Ligne krijgt een algemeen portret met annex over zijn veelzijdig auteurschap. Nadien volgt een algemene verklaring van waarom de toenemende verfransing meer inhield dan alleen maar een taal-aangelegenheid. Daarnaast is er belangstelling voor het verschijnsel van de nieuwe pleidooien voor de verdediging van het Nederlands. Vervolgens gaat er evenveel aandacht en tekst naar kunstschilder Lens als naar de Brabantse omwenteling. Dit geeft aan hoe oppervlakkig deze complexe materie aan bod komt. De laatste bijdrage gaat over de definitieve inlijving bij Frankrijk.

Kortom Jan van den Broeck brengt een amalgaam van feitjes en feiten samen die een stevige promenade toelaten, maar verder niets nieuws of meer inzicht brengen. Zijn aangename vulgarisatie is evenwel wetenschappelijk verantwoord, zodat dit boek nuttig kan zijn voor wie leuke verhalen zoekt over de pruikeentijd.

K. W. J. M. Bossaers, *'Van kinsbeen aan ten staatkunde opgewassen'. Bestuur en bestuurders van het Noorderkwartier in de achttiende eeuw* (Dissertatie UvA 1996; Hollandse Historische Reeks XXV; Den Haag: Stichting Hollandse Historische Reeks, 1996, ix + 263 blz., f59,50, ISBN 90 72627 17 2).

De kernvraag die Bossaers de lezers van haar dissertatie voorlegt is of de Hollandse regenten wel één groep vormden, te vatten in één algemeen beeld. Deze vraag is niet nieuw. Roorda stelde ze — overigens met betrekking tot de zeventiende eeuw — al in 1962 tijdens een lezing waarin hij onder andere inging op uitspraken van Huizinga.

Om bovengenoemde vraag te kunnen beantwoorden gaat de auteur na in hoeverre de achttiende-eeuwse regenten van de stemhebbende steden in het Noorderkwartier (Alkmaar, Edam, Enkhuizen, Hoorn, Medemblik, Monnickendam en Purmerend) in het bestaande algemene beeld van de Hollandse regenten passen. Belangrijke thema's zijn daarbij: samenstelling, verwantschap, openheid, afsluiting en continuïteit. Het zal duidelijk zijn dat Bossaers ook ruimschoots aandacht besteedt aan de aristocratiseringstheze.

Bij het onderzoek is gekozen voor de prosopografische methode, dus voor het schrijven van een collectieve biografie van alle vroedschappen en van alle schepenen en ministers, voorzover die niet tevens raadslid waren, en hun familieleden. Bossaers keuze voor methode en gebied is voor het Nederlandse eliteonderzoek bepaald gelukkig te noemen. Deze keuze is echter niet probleemloos. De door anderen veelvuldig gebruikte familiearchieven met hun soms grote aantallen 'egodocumenten', ontbreken min of meer voor het Noorderkwartier. En uiteraard is dat van invloed op de onderzoeksmogelijkheden en -resultaten. Enerzijds is het beeld dat Bossaers schetst waarschijnlijk representatiever, representatiever voor de vele kleinstedelijke elites in de Republiek met een minder rijk gedocumenteerd verleden dan de regenten in de tot nu toe onderzochte grote Hollandse steden. En ook maakt de onderlinge vergelijking tussen de zeven steden het beeld completer. Anderzijds maakt de relatieve bronnenschaarste het moeilijker om te bepalen wat als bijzonder en wat als algemeen kan worden beschouwd en om zicht te krijgen op *minds and manners*. Terwijl bijvoorbeeld juist het zelfbeeld van regenten en andere burgers voor de vraagstelling van deze studie zo belangrijk is. Een ander mogelijk gevolg van het door Bossaers zelf met haar grote archiefkennis, gesignaleerde bronnenprobleem is dat vrouwen en kinderen relatief weinig aandacht krijgen. Dat is natuurlijk verdedigbaar voor een boek over bestuur en bestuurders, maar desalniettemin jammer in een onderzoek naar regenten en hun familieleden als groep. Spreekt de auteur in haar Woord Vooraf misschien iets te liefdevol over 'haar mannetjes'?

In het eerste hoofdstuk wordt de toch wel bijzondere geografische, demografische en economische situatie van het Noorderkwartier en de afzonderlijke steden op pakkende wijze geschetst. Een gebied dat, zoals Van der Woude eerder aantoonde, in de achttiende eeuw op alle fronten in verval was. De twee volgende hoofdstukken behandelen bestuuren politiek, waarbij Bossaers in vrijwel alle steden recruiteringsproblemen constateert. Het vijfde en laatste hoofdstuk bevat interessante analyses van huwelijksstrategieën, vermogens en inkomens en een tamelijk sobere beschrijving van levensstijl en materiële cultuur.

Hoofdstuk IV, Continuïteit getiteld, vormt het scharnierpunt van het boek. Hierin blijkt opnieuw hoe belangrijk de demografische factor kan zijn. Door een combinatie van allerlei oorzaken, waarbij de auteur de blijvend hoge kindersterfte naar mijn gevoel iets te veel gewicht toekent, zakte de nettoreproductiefactor in elk van de steden voor een of meer cohorten onder de 1,00. Ook het aantal volwassen zoons was ontoereikend. Dit gegeven wordt vervolgens gebruikt ter verklaring van de in de voorgaande hoofdstukken beschreven politieke ontwikkelingen.